

М. І. З В Є Р Я К О В,
*професор, доктор економічних наук,
член-кореспондент НАН України,
ректор Одеського національного економічного університету*

**ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ:
ЗМІСТ, СУПЕРЕЧНОСТІ
ТА СПОСОБИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ¹**

Подано теоретичний аналіз кризи неоліберальної моделі глобалізації, яка призвела до процесів деіндустріалізації у багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні. Показано, що через відновлення розвитку високотехнологічних галузей реального сектору економіки відбувається зміна глобальної господарської моделі, яка дає шанс подолати негативні наслідки світової кризи. Проведено аналіз різних моделей капіталізму в умовах неоліберальної глобалізації, в тому числі в країнах, які виникли на постсоціалістичному просторі.

Показано, що розв'язання суперечності, яка склалася в українській економіці, між поточними та довгостроковими завданнями є можливим на основі відтворювального підходу.

***Ключові слова:** глобалізація, деіндустріалізація та реіндустріалізація, різні моделі капіталізму, промислова політика, амортизація, стратегічне цілепокладання, модель сталого економічного зростання.*

M. I. Z V E R Y A K O V,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Rector, Odesa National Economic University*

¹Стаття друкується у рамках наукової дискусії, розпочатої в журналі “Економіка України” № 56, 2017. Закінчення статті. Початок див. у № 11, 2017 р.

GLOBALIZATION AND DEINDUSTRIALIZATION: CONTENT, CONTRADICTIONS AND WAYS TO SOLVE THEM

A theoretical analysis of the crisis of the neoliberal model of globalization, which led to the processes of deindustrialization in many countries of the world, including Ukraine, was presented. It is shown that through the restoration of the development of high-tech sectors of the real economy, a global economic model is changing, which gives a chance to overcome negative consequences of the global crisis. An analysis of various models of capitalism under conditions of neoliberal globalization, including those in the countries emerging in the postsocialist space, has been carried out. It is shown that solving the contradiction that has developed in Ukrainian economy between current and long-term tasks is possible on the basis of a reproductive approach.

Keywords: globalization, deindustrialization and reindustrialization, various models of capitalism, industrial policy, depreciation, strategic goal setting, a model of sustainable economic growth.

Умови переходу до моделі індустріального розвитку в Україні

Проміжні підсумки ринкових трансформацій в окремих регіонах і країнах світу дозволяють зробити висновок про виникнення специфічних моделей капіталізму як у державах Центральної Європи, так і на пострадянському просторі. Такі економічні моделі мають ряд особливих ознак, не характерних для моделей високо розвинутих країн.

Для нових членів ЄС модель залежного капіталізму, що склалася, є історичною формою, що виражає внутрішні суперечності ТНК, для яких різноманітні фактори виробництва і збуту товарів є необхідною умовою їх існування. Щодо результатів ринкової трансформації у країнах, які виникли на постсоціалістичному просторі, то у більшості з них, у тому числі й в Україні, утвердилася неефективна модель капіталізму *кланово-олігархічного*

тину². Причини формування такої моделі капіталізму розглядалися автором раніше [14]. Зупинимося на них тезово.

По-перше, це нерозуміння самої природи радянської економіки, де були присутні елементи кланової організації суспільства. По-друге, це помилки, допущені у визначенні стратегії реформ, і підпорядкованість процесу реформування політичним інтересам нової еліти. По-третє, це слабкість держави у процесі будівництва нового інституційного середовища і, як реакція на це, збереження і розвиток неформальних інститутів у політичній та економічній системі суспільства. По-четверте, незнання істинних, а не декларованих мотивів влади, яка не була заінтересована у прозорому і конкурентному ринковому середовищі та соціальному захисті населення [14].

У межах цієї кланово-олігархічної моделі капіталізму формуються ФПГ, які забезпечують індивідуальне відтворення капіталу на підконтрольних їм підприємствах. У певних випадках закуповуються необхідні технології на світовому рівні, можуть проводитися науково-дослідні розробки в інтересах підконтрольного бізнесу. Все це надає певної стійкості цим ФПГ, які зосередили свій бізнес у рентно-сировинних галузях з повним виробничим циклом.

Рентно-сировинні сектори орієнтовані на світові ринки та світові ціни. Підприємства цього сектору формують певні анклавні, які складаються з успішних і фінансово стійких корпорацій. Їх стан слабо поширюється за межі цих корпорацій. Наприклад, продукція металургійних корпорацій або агрохолдингів з виробництва зерна, яка успішно продається за кордоном, але

² Такий різновид капіталізму характеризується певними ознаками. По-перше, неформальні соціальні норми і правила поведінки відіграють істотнішу роль, ніж формальні. По-друге, у цій моделі капіталізму існує специфічний тип управління, для якого характерною є наявність суворої ієрархічної структури. По-третє, фінансова база діяльності кланів формується, як правило, за рахунок преференцій у процесі приватизації державної власності та перерозподілу ресурсів державного бюджету. По-четверте, специфічним чином формується система управління такою моделлю капіталізму, коли до команди керівника зазвичай входять віддані йому люди. По-п'яте, найважливішою рисою моделі кланово-олігархічного капіталізму є становлення особливого типу держави, що забезпечує сприятливі умови для функціонування найбільших кланів. У ході розвитку такої моделі може відбуватися практично повне злиття влади та бізнесу, держави і власності, а корупція і непотизм (службове протегування родичам, "своїм" людям, кумівство) із злочину перетворюється на основні "виробничі відносини" [11, с. 13–14].

не знаходить сталого попиту всередині країни. Справа в тому, що в національній економіці дуже малим є попит на високоякісний метал і зерно для внутрішніх потреб. Отже, рентно-орієнтований сектор економіки створює недостатній попит на внутрішньому ринку. Як правило, ці ФПП мають свої банки, інвестиційні компанії, які значною мірою є замкненими на зарубіжні фінансові організації.

Концентрація доходів у рентно-сировинному секторі визначає відповідні про порції у розподілі капіталу та інвестицій. Якщо у підприємств – експортерів сировини спостерігається надлишок капіталу щодо можливостей його ефективного використання (про це свідчить направлення тільки половини доходів у власні інвестиції), то у підприємств, орієнтованих на внутрішній ринок, спостерігаються одночасно нестача капіталу і низька інвестиційна привабливість. На цих підприємствах не відтворюється активна частина основного капіталу. За експертними оцінками, норма введення нових потужностей на орієнтованих на внутрішній ринок підприємствах за останні 10 років становила 3% на рік.

Отже, з високою вірогідністю можна говорити про те, що українська економіка, де панує кланово-олігархічна модель капіталізму, потрапила у “пастку стагнації”. Такий її стан консервує низькі темпи економічного зростання, створює передумови для неефективного використання національних ресурсів і втрати потенціалу сталої економічної динаміки, а, врешті-решт, зниження рівня та якості життя громадян, посилення соціальної напруженості.

Для зміни негативного вектора економічного розвитку необхідними є зміна моделі кланово-олігархічного капіталізму і перехід до іншої моделі, яка близька до тієї, що в літературі дістала назву “державний ринковий капіталізм” [11, с. 10]. Дж. Фокс називає цю модель “авторитарним капіталізмом” [2, с. 24].

Такий тип капіталізму виник як реакція на бізнес, орієнтований на більш швидке отримання прибутку приватним капіталом на противагу

загальнодержавним завданням. Під державним капіталізмом у широкому сенсі розуміється вплив держави на економіку у формі як володіння пакетами акцій компаній, так і надання субсидованих кредитів приватним компаніям або іншої підтримки. Такий тип капіталізму характеризується тісною взаємодією державного апарату з бізнес елітами, які швидко розвиваються. Органами державного управління блокуються способи підпорядкування державної політики приватним інтересам. У цьому зв'язку виникає запитання: чи можливий в Україні перехід до моделі державного капіталізму? На наш погляд, на нього можна дати негативну відповідь, якщо врахувати всю гаму конкретноісторичних обставин. Які це обставини?

По-перше, Україна пройшла ту історичну розвилку, яка існувала на початку 1990-х років, і обрала курс на ліберальні реформи.

По-друге, відповідно до нинішнього “геополітичного вибору”, який поданий у формі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, така зміна моделі економічного розвитку не є можливою в даний історичний період.

По-третє, в країні немає тієї *соціальної сили*, яка б успішний розвиток національної економіки вбачала як результат переходу до моделі державного ринкового капіталізму. Тому необхідно шукати можливості модернізації здійснюваної в країні економічної політики, яка сприятиме формуванню додаткових доходів держави і населення на всіх рівнях економічної системи та забезпечувати на даній основі реальні якісні зміни в економіці.

Для такого типу державного капіталізму є характерними: значні витрати на НДДКР; масштабні державні проекти; створення спільних підприємств національними та іноземними компаніями; слабкий захист прав інтелектуальної власності, що сприяє поширенню реверсного інжинірингу, який стає важливим інструментом подолання технологічного розриву з розвинутими країнами. Як показав історичний досвід постсоціалістичних країн Південно-Східної Азії, насамперед Китаю, національні компанії даного типу капіталізму стають конкурентоспроможними в тих галузях економіки, де спостерігається прискорений науково-технічний розвиток. Саме такий

різновид капіталізму виявився найефективнішим при “наздоганяючій” формі розвитку і переведенні економіки на виробництво продукції середнього технологічного рівня. Така модель капіталізму дозволяє використовувати переваги ринкових відносин і одночасно мати систему захисту ключових галузей економіки, а також мобілізаційні фінансові ресурси для здійснення найбільших національних проектів [11, с. 10–11].

Необхідність модернізації економічної політики в Україні зумовлена тим, що національна економіка вичерпала свій потенціал для сталого економічного зростання. Модернізація механізмів економічної політики має бути націлена на відновлення економічного зростання, забезпечення його сталості на довгострокову перспективу. Інакше кажучи, необхідно змінити негативний тренд розвитку національної економіки. Становище, в яке вона потрапила, можна охарактеризувати як *кризу механізмів відтворення*, пов’язану із закінченням відновлювального циклу економічного зростання. В українській економіці постійно наростали фундаментальні обмеження, які унеможливили сталий розвиток при збереженні характерних для докризового розвитку механізмів.

У результаті реформ, що проводилися в Україні, відповідно до законів ринку, більшість підприємств машинобудівної галузі не витримали конкуренції з міжнародними корпораціями і або перепрофілювалися на примітивні види виробництва, або закрилися. На перші позиції вийшли підприємства лише сировинних галузей, продукція яких була затребованою на світових ринках.

У підсумку, деіндустріалізація національної економіки, яка відбулася, призвела до орієнтації виробництва на постачання на експорт продукції виключно аграрно-сировинного комплексу. Така негативна тенденція ставить країну перед екзистенціальним вибором: залишатися на узбіччі науково-технічного прогресу і далі перетворюватися на “аграрну супердержаву”, або все ж таки прийняти ті виклики, які продиктовані сучасними революційними змінами, що відбуваються у процесі реіндустріалізації промисловості у

високорозвинутих країнах і країнах нової індустріальної хвилі. На наш погляд, для значної частини громадян України, з урахуванням нещодавнього індустріального минулого, а також досить високого рівня кваліфікованих працівників промислового сектору, відродження і нова індустріалізація обробних виробництв є найприйнятнішим варіантом перспективного розвитку економіки.

Тільки ринковими методами змінити негативний тренд в індустріальному секторі неможливо, оскільки національні виробники не зможуть витримати конкуренцію з міжнародними ТНК. Тому національному бізнесу необхідна *активна промислова політика*, основу якої мають становити великі інвестиційні проекти, здатні ініціювати структурні зміни на користь високотехнологічних галузей, що стимулюють розвиток інноваційних процесів. Саме комплексний підхід до вирішення проблем промислового сектору передбачає наявність довгострокової програми держави з відродження економіки на основі інновацій.

Орієнтація національної економіки на нову індустріалізацію вимагає подолання *неоліберальних уявлень* про розвиток капіталістичного ринку, який робить багатих ще багатшими, а решту позбавляє шансів на досягнення досконаліших форм життя. На наш погляд, реалізація неоіндустріальної парадигми у країнах з нерозвинутими інститутами ринку може бути успішною лише в межах теорії соціально регульованої ринкової економіки, в якій державі належить ключова роль у трансформації рентно-сировинної структури національного господарства у високотехнологічну, яка виробляє більшу додану вартість за рахунок обробних виробництв. Вибір на користь такої моделі розвитку залежить від світоглядних цінностей політично активних верств суспільства, які прагнуть перебудувати національну економіку і підвищити її конкурентоспроможність.

Як показує досвід інших держав, які здійснили перехід до прискореного розвитку на основі інноваційних технологій, такий історичний вибір є цілком реальним. Для цього необхідна усвідомлена *економічна*

стратегія, орієнтована на тих, хто зможе перемогти у конкурентній боротьбі не тільки на внутрішньому, але й на світовому ринку. У рамках цієї стратегії мають бути чітко визначені пріоритетні галузі та виробництва, джерела інвестицій і потенціальні ринки збуту, а також способи макроекономічного регулювання національної економіки.

На жаль, дуже складна соціально-економічна та політична ситуація вимагає від керівництва країни зосередження на поточних проблемах. Відбувається постійне відкладання вирішення довгострокових завдань. Така філософія поведінки стала домінуючою протягом усього періоду побудови національної економіки. Дійсно, без розв'язання поточних завдань складно зосередитися на досягненні довгострокових цілей. Проте зміни поточної ситуації мають відбуватися з розрахунком на майбутнє. Вихід з наявної в економіці суперечності між вирішенням поточних і довгострокових завдань можливий на основі *відтворювального підходу*, оскільки глибинні причини уповільнення і кризового стану економіки полягають у порушенні відтворювальних пропорцій. Як показує досвід ринкового господарювання, у країнах з високорозвинутою ринковою економікою і країнах з ринками, що формуються (як, наприклад в Україні), по-різному здійснюються відтворювальні процеси.

Як уже було показано, у високорозвинутих країнах відбуваються формування фінансових ресурсів та їх розподіл шляхом внутрішньо- та міжгалузевої конкуренції в ті галузі, які виробляють більшу кількість доданої вартості. Інакше кажучи, розподіл і перерозподіл відтворювальних пропорцій товарів і послуг виробничого та споживчого призначення підпорядковані законам ринкової конкуренції. Держава за допомогою бюджету, податкових стимулів здійснює перерозподіл відтворювальних пропорцій ВВП. Нині в економіці високорозвинутих країн участь держави в перерозподілі ВВП за допомогою державного бюджету досягла 50%.

Щодо таких країн, як Україна, де формуються ринки та їх інститути конкурентного розподілу ВВП, то з метою реалізації концепцій

“наздоганяючого” розвитку необхідно створити умови для розширеного відтворення первинних господарських ланок. Інакше кажучи, для підприємств повинні бути створені умови для відшкодування затрат, а також джерела для нагромадження та якомога швидшої окупності капітальних вкладень. Тільки за наявності таких умов можливі прискорення темпів економічного зростання та зміна структури виробництва на користь обробних галузей, що створюють вищу додану вартість. На жаль, доводиться визнати, що в національній економіці не створено необхідних умов для індивідуального відтворення на підприємствах, які прагнуть стати конкурентоспроможними на внутрішньому і світовому ринках. Але без цього неможливими є розширене відтворення в масштабах усієї економіки та економічне зростання.

Кожне підприємство повинне мати грошові та натурально-речовинні ресурси, достатні для постійного розширення виробництва. Це необхідні відтворювальні закономірності, характерні для ринкової економіки як такої, незалежно від специфіки історичних особливостей розвитку. Як відомо, такими ресурсами є: по-перше, амортизаційні фонди, які забезпечують заміну спрацьованих засобів виробництва більш продуктивними; по-друге, частина прибутку фірми, яка після сплати податків направляється на нагромадження; по-третє, банківські кредити, необхідні для розширення або модернізації виробництв.

Головним джерелом відтворення основного капіталу в ринковій економіці є засоби амортизаційного фонду. Вони можуть також використовуватись як джерело інвестицій підприємств у модернізацію і розширення виробництва. У високорозвинутих країнах амортизаційні відрахування сягають 70% капітальних вкладень, і лише 30% припадає на кредити та прибуток підприємств [15, с. 63].

За рахунок амортизаційного ресурсу відбувається не тільки просте відтворення основного капіталу, але й підвищення його технічних характеристик завдяки асиміляції інновацій. Прибуток та інвестиційні

кредити здебільшого направляються або на розширення виробництва, або на його диверсифікацію.

За розрахунками експертів, для бізнесу кошти від амортизаційних відрахувань – найефективніше фінансове джерело інвестицій. Порівняння трьох джерел фінансування при здійсненні одного й того самого проекту за рахунок нагромаджених амортизаційних відрахувань, чистого прибутку і позикових коштів, виконані з урахуванням фактора часу, показало, що віддача від використання амортизаційних відрахувань є в 2 рази вищою порівняно із затратами, здійсненими з власного прибутку, і в 4 рази – порівняно з банківським кредитом. Сьогодні амортизаційні фонди слугують стабільним джерелом інвестицій і менше за інші джерела (прибуток та кредит) зазнають впливу кризових явищ. Якраз завдяки тому, що частка амортизації в інвестиціях у США у 2001–2008 рр. становила в приватному секторі в середньому 77%, у посткризовий період вдалося зберегти стабільність інвестиційних ресурсів [15, с. 70].

Інакше кажучи, якщо в окремих країнах у структурі інвестицій переважають амортизаційні відрахування, то підприємства реального сектору вироблятимуть продукцію за нижчою ціною порівняно з країнами, де в інвестиціях основна частка припадає на позикові кошти і власний прибуток. Західний світ пройшов тривалий шлях до розуміння необхідності збільшення частки амортизаційних відрахувань у структурі інвестицій. Наприклад, у США з другої половини ХХ ст. регулярно, приблизно раз на 10 років, проводилися великі амортизаційні реформи щодо скорочення амортизаційних строків оновлення основних фондів, у результаті яких частка амортизаційних відрахувань у загальних інвестиціях за 1950–2013 рр. збільшилася з 18% до 70% [15, с. 69]. Такі *регулярні амортизаційні реформи* дозволили їм зайняти передові позиції у світі за рівнем продуктивності праці та технічної модернізації економіки³.

³ Останню амортизаційну реформу у США здійснено з метою подолання економічної та фінансової кризи 2008–2009 рр.: було прийнято “Американський акт відновлення і реінвестицій 2009”, під який Конгрес виділив 787 млрд. дол. Згідно з цим документом, у перший рік після придбання майна дозволялось

У високорозвинутих країнах успішно застосовується механізм прискореної амортизації, який характеризується як “м’який економічний примус” до інвестиційної діяльності. За рахунок високих амортизаційних відрахувань забезпечуються інвестиції в інноваційні розробки і модернізацію виробництва. Підприємства зацікавлені у збільшенні неоподаткованої бази прибутку, але за нецільового використання амортизації вона оподатковується високими податками на прибуток.

Такі механізми збільшення частки амортизаційних відрахувань в українській економіці відсутні. На наш погляд, у процесі розробки промислової політики в Україні варто запропонувати використання механізму поступового збільшення частки амортизаційних відрахувань у структурі інвестицій. У роки ринкових трансформацій в Україні на амортизацію (у загальному обсягу інвестицій в основні фонди) припадало 15–17 %, решта капіталовкладень – на прибуток і позикові кошти.

Як наслідок, рентабельність підприємств обробної промисловості була значно нижчою, ніж у сировинних галузях.

Таким чином, якщо змінювати механізм фінансування економічного зростання, то необхідно поступово формувати нову відтворювальну модель. Треба, як у високорозвинутих країнах, крок за кроком перетворювати амортизаційні відрахування на головне джерело оновлення основного капіталу. Для цього можна скоротити не тільки строки оновлення основного капіталу, а й проводити його періодичну переоцінку, щоб амортизація нараховувалася за їх відновлю вальною вартістю. Слід також здійснювати фінансовий контроль за цільовим використанням амортизаційного фонду та оподатковувати не використовувані за призначенням суми підвищеним податком на прибуток.

одноразово списувати у вигляді амортизаційних відрахувань по корпоративному сектору 50% від ціни його придбання, а по малому і середньому бізнесу – всі 100%. У результаті сьогодні у цій країні обсяг інвестицій в основні фонди в 95% великих компаній приблизно дорівнює обсягу нарахувань амортизації [15, с. 69].

Відтворювальний підхід базується на використанні амортизаційного фонду як головного інвестиційного ресурсу, а також передбачає врахування не тільки фізичного спрацювання, а й морального старіння основних засобів. Наявна практика підвищення вартості основного капіталу шляхом його переоцінки замість оновлення збільшує не тільки строки використання устаткування, але й витрати на його утримання. У підсумку це призводить до зростання витрат виробництва і подорожчання продукції. Тому у високотехнологічних країнах амортизаційна політика і податкові системи спрямовані на стимулювання інвестицій у виробництво, що сприяє прискоренню амортизації та зниженню податкового навантаження на бізнес. Скорочення бюджетних надходжень від податку на прибуток у разі використання механізму прискореної амортизації може бути компенсовано впровадженням у податкову практику прогресивного податку на доходи фізичних осіб, а також інших податків на споживання (податок на нерухомість, податок з продажів).

Запровадження прогресивного податку на доходи фізичних осіб, а також на престижне споживання шляхом підвищених ставок ПДВ не тільки компенсуватиме можливе зменшення податку на прибуток, але й сприятиме скороченню величезної нерівності, яка виникла у нашому суспільстві⁴.

У ході розробки основних контурів нової економічної політики як умови сталого економічного зростання необхідно виходити з системи *стратегічного цілепокладання*, де чітко сформульований очікуваний результат. Природно, що у перспективі переважна більшість громадян нашої країни бачить національну економіку, в якій призупинено деіндустріалізацію промисловості, функціонує відновлений високотехнологічний обробний

⁴ Про масштаби перерозподілу податкових доходів та їх соціальної спрямованості можна судити на прикладі США. У цій країні частка надходжень від прибуткового податку і соціальних податків за останні 60 років збільшилася з 20% до 70%. При цьому у 2000ні роки заможні платники податків з доходом понад 70 тис. дол., що становлять лише 32% їх загальної кількості, вносили понад 90% усіх податкових надходжень до бюджету країни по цьому податку. На решту платників податків (68%) припадало близько 10%. Така динаміка і структура податкових надходжень стали значним фактором, який дозволив США стати найрозвинутішою у технічному відношенні країною [15, с. 55].

сектор, а підприємства виробляють продукцію глибокої переробки з високою часткою доданої вартості.

Наявний в Україні неоліберальний курс, узгоджений з МВФ і розрахований на досягнення макроекономічної стабілізації, а також на формування ефективних ринкових інститутів і покращення ділового клімату, передбачає, що ринкові сили спонтанно створять нові джерела зростання. Проте, на наш погляд, це не змінить сировинного вектора розвитку економіки.

Для переходу до моделі сталого економічного зростання, по-перше, необхідно розробляти політику забезпечення реального сектору економіки умовами простого відтворення основного та оборотного капіталу. Це передбачає необхідний маневр з амортизаційними відрахуваннями, а також налагодження кредитування підприємств реального сектору економіки. По-друге, слід задіяти механізми проектного фінансування через спеціальні державні банки для підприємств, що випускають продукцію з глибокою переробкою, яка користується попитом на внутрішньому і зовнішньому ринках. Такі необхідні зміни в умовах відтворення можна розглядати як завдання на *короткострокову перспективу* (до 5 років).

На наступному, *середньостроковому етапі* розвитку (5–10 років) вітчизняної економіки необхідно стабілізувати споживчий попит, а також розширити на цій основі інвестиційний попит у реальному секторі. Сьогодні економічна політика ігнорує важливий факт, який має місце у реальній економіці: відсутність зростання сукупного попиту з боку самих агентів господарського процесу, насамперед, внутрішнього попиту на засоби виробництва, який повинен задовольнятися за рахунок розвитку власної промисловості. Запуск виробництва інвестиційних то варів залежатиме від внутрішнього попиту на них, а також від наявності інвестиційного механізму, орієнтованого на конкурентні виробництва.

Висновки

Розвиток глобалізації на основі ліберальної моделі організації господарського життя не усунув суперечливого характеру капіталістичної системи господарювання. Кризу 2008–2009 рр. можна розглядати як закономірний результат розвитку капіталізму в умовах глобалізації. Нинішній посткризовий етап розвитку світової економіки являє собою складний і тривалий період усунення виниклих диспропорцій у масштабах як глобальної, так і національних економік.

Головними виразниками глобалізації є ТНК, які мають при цьому внутрішні суперечності та двоїстий характер розвитку. З одного боку, вони формують глобальний ринковий простір і здійснюють вільний рух капіталів, товарів і робочої сили, а з іншого – можуть одержувати надприбуток в умовах збереження локальних неоднорідних ринків праці та умов економічного функціонування. Саме динаміка одержання надприбутку є своєрідною економічною межею розвитку глобалізації. У тих випадках, коли високі прибутки на локальних ринках зменшуються, ТНК шукають нові, надійніші, умови прикладання капіталу. Пошуки транснаціональними корпораціями вигідніших умов прикладання капіталу призвели до негативної динаміки промислового виробництва і створення доданої вартості у США, де відбувалася деіндустріалізація економіки, яка була особливо інтенсивною в 1990–2009 рр., коли частка обробної промисловості у ВВП знизилася з 17% до 11%. Проте вже з 2009 по 2012 р. промисловий сектор США переборює цю тенденцію, збільшивши свою частку у ВВП до 11,9% у 2012 р. Поява тенденції реіндустріалізації відбулася під впливом “сланцевої революції”. Розширення виробництва нових товарів і послуг завдяки інноваційним процесам у реальному секторі зумовило структурні зміни в економіці та змінило відтворювальні пропорції.

Все це свідчить про початок процесу реіндустріалізації у США. Відновлення і розширення промислової сфери як головного напрямку стратегічного розвитку розглядаються у стратегії “Європа–2020”, прийнятій

країнами – членами ЄС. Проте передбачена нею перспектива розвитку високотехнологічних галузей не враховує важливої системної обставини, що у межах ЄС, незважаючи на дію єдиних інституційних норм, функціонують різні моделі капіталізму. Якщо у провідних країнах ЄС існують моделі ліберального і координованого капіталізму, то в нових – має місце модель залежного капіталізму, де центральним механізмом координації є ієрархія у рамках ТНК. Така залежна модель капіталізму призводить до того, що у країнах ЦСЄ рівень оплати праці одного працівника у розрахунку на 1 годину робочого часу є у декілька разів нижчим, ніж у провідних країнах ЄС. У країнах ЦСЄ сформувалися два нерівнозначних сегменти: високодохідний, орієнтований на зовнішній ринок, і низькодохідний, орієнтований на внутрішній ринок. Для нових країн – членів ЄС наявна модель залежного капіталізму є історичною формою, що виражає внутрішню суперечність ТНК, для яких різноманітні умови виробництва і збуту товарів є необхідними для їх існування.

Щодо результатів ринкової трансформації у країнах, що виникли на пострадянському просторі, то у більшості з них, у тому числі й в Україні, утвердилася неефективна модель капіталізму кланово-олігархічного типу. У рамках цієї моделі формуються ФПГ, які забезпечують індивідуальне відтворення капіталу на підконтрольних підприємствах. Ці групи закупають необхідні технології на світовому ринку і можуть здійснювати інноваційні розробки в інтересах підконтрольного бізнесу. Все це надає їм певної стійкості, оскільки вони зосередили свій бізнес у рентно-сировинних галузях. Концентрація доходів у рентно-сировинному секторі зумовила відповідні пропорції у розподілі капіталу та інвестицій. Отже, українська економіка, де панує кланово-олігархічна модель капіталізму, потрапила в “пастку стагнації”. Такий стан економіки консервує низькі темпи економічного зростання, створює передумови для неефективного використання національних ресурсів, знижує рівень і якість життя громадян, посилює соціальну напруженість.

Для зміни негативного вектора економічного розвитку необхідними є зміна моделі капіталізму кланово-олігархічного типу і перехід до іншої, близької до тієї, яка б мала можливість здійснювати великі національні проекти.

Таким чином, залежно від існуючої моделі капіталізму порізному складаються процеси індустріалізації в окремих регіонах і країнах у рамках глобального відтворювального циклу. Виключно ринковими методами змінити негативний тренд в індустріальному секторі неможливо, оскільки національні виробники не можуть витримати конкуренцію з міжнародними ТНК. Національному бізнесу потрібна *активна промислова політика*, в основі якої повинні лежати високотехнологічні інвестиційні процеси. Для цього треба передбачити *економічну стратегію*, орієнтовану на тих, хто може бути конкурентоспроможним у рамках пріоритетних галузей промисловості. Зміна поточної ситуації повинна відбуватися з урахуванням *довгострокових цілей*. У промисловому секторі це можливо на основі відтворювального підходу. Інакше кажучи, для підприємств слід створити необхідні умови для відшкодування витрат, а також джерела для нагромадження та окупності інвестицій в якнайкоротші строки.

У високорозвинутих країнах головним джерелом відтворення основного капіталу є кошти амортизаційного фонду, частка яких у структурі капітальних вкладень перевищує 70%. Амортизаційні фонди – найефективніше фінансове джерело інвестицій. В Україні для переходу до моделі сталого економічного зростання також необхідно сформулювати політику забезпечення реального сектору інвестиційними ресурсами шляхом поступового збільшення частки амортизаційних відрахувань у структурі інвестицій.

Список використаної літератури

14. *Звєряков М.І.* Про зміну моделі економічного розвитку // Економіка України. – 2015. – № 6. – С. 41–49.

15. Соколов М. О поиске финансовых резервов для ускорения экономического развития России // Общество и экономика. – 2015. – № 6. – С. 49–75.

References

14. Zveryakov M.I. *Pro zminu modeli ekonomichnoho rozvytku* [On a change of the model of economic development]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2015, No. 6, pp. 41–49 [in Ukrainian].

15. Sokolov M. *O poiske finansovykh rezervov dlya uskoreniya ekonomicheskogo razvitiya Rossii* [About the search for financial reserves for accelerating of the economic development of Russia]. *Obshchestvo i ekonomika – Society and Economy*, 2015, No. 6, pp. 49–75 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 4 вересня 2017 р.